

УДК 061.2:321.7

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1\(77\)-19](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-19)

Дмитро ПОРОЩУК

аспірант кафедри політичних наук, Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Poroshchuk_2000@meta.ua

ORCID: 0009-0002-6272-1674

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ЗМІСТОВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

У статті розглядається роль неурядових організацій (НУО) як суб'єктів політичного процесу в умовах демократичної трансформації. Автор аналізує змістовно-функціональні аспекти діяльності НУО, зокрема їхню здатність формувати альтернативні політичні наративи, мобілізувати соціальні групи, впливати на політичний порядок денний та переосмислювати структури громадянської участі. У центрі уваги – теоретичні підходи до політичної суб'єктності НУО, виклики їхньої легітимності, підзвітності й ефективності. Спираючись на критичний аналіз сучасної політологічної літератури, дослідження висвітлює подвійний характер впливу НУО – як чинників демократизації та одночасно потенційних агентів інституційного напруження в політичному процесі. Стаття акцентує увагу на необхідності переосмислення НУО як активних акторів політичного процесу, здатних формувати не лише громадську думку, а й нові моделі демократичного представництва. Метою статті є теоретичне осмислення ролі неурядових організацій як активних суб'єктів сучасного політичного процесу, зокрема їхньої здатності формувати альтернативні наративи, мобілізувати соціальні групи, впливати на політичний порядок денний та змінювати структури політичної участі в умовах демократичної трансформації. Результати дослідження демонструють багатогранну роль неурядових організацій як активних суб'єктів політичного процесу. Неурядові організації виконують функції не лише постачальників соціальних послуг та захисників окремих інтересів, але й важливих акторів політичної сфери, здатних формувати громадську думку, впливати на політичний порядок денний та виступати посередниками між державою і суспільством. Аналіз типологій неурядових організацій виявив еволюцію їхніх ідеологічних орієнтацій від благодійності до розширення прав і можливостей. Водночас, дослідження виявило певні обмеження в політологічному осмисленні ролі неурядових організацій, зокрема недостатню увагу до їхньої інституційної природи та впливу на політичні процеси.

Ключові слова: неурядові організації, політичний процес, політична суб'єктність, демократична трансформація, громадянське суспільство.

Dmytro Poroshchuk. NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AS SUBJECTS OF THE POLITICAL PROCESS AND DEMOCRATIC TRANSFORMATION: SUBSTANTIVE AND FUNCTIONAL ASPECTS

The article examines the role of non-governmental organizations (NGOs) as subjects of the political process in the context of democratic transformation. The author analyzes the substantive and functional aspects of NGO activities, in particular their ability to form alternative political narratives, mobilize social groups, influence the political agenda, and rethink structures of civic participation. The focus is on theoretical approaches to the political subjectivity of NGOs, the challenges of their legitimacy, accountability, and effectiveness. Based on a critical analysis of contemporary political science literature, the study highlights the dual nature of the influence of NGOs – as factors of democratization and, at the same time, potential agents of institutional tension in the political process. The article focuses on the need to rethink NGOs as active actors of the political process, capable of shaping not only public opinion but also new models of democratic representation. The aim of the article is to theoretically understand the role of non-governmental organizations as active subjects of the modern political process, in particular their ability to form alternative narratives, mobilize social groups, influence the political agenda and change the structures of political participation in the conditions of democratic transformation. The results of the study demonstrate the multifaceted role of non-governmental organizations as active subjects of the political process. Non-governmental organizations perform the functions not only of providers of social services and defenders of certain interests, but also of important actors in the political sphere, capable of shaping public opinion, influencing the political agenda and acting as mediators between the state and society. The analysis of typologies of non-governmental organizations revealed the evolution of their ideological orientations from charity to empowerment. At the same time, the study revealed certain limitations in the political scientific understanding of the role of non-governmental organizations, in particular, insufficient attention to their institutional nature and influence on political processes.

Key words: non-governmental organizations, political process, political subjectivity, democratic transformation, civil society.

Вступ. У сучасному політичному ландшафті неурядові організації (НУО) дедалі виразніше постають як автономні суб'єкти, що формують і транслиують власні наративи в межах публічного та політичного дискурсів. Діяльність НУО давно вийшла за межі традиційного розуміння соціального посередництва, надаючи їм здатність впливати на порядок денний політичного виміру суспільства, репрезентувати інтереси маргіналізованих груп та кидати виклик інституційно закріпленим формам влади та комунікації. В умовах демократичної трансформації та глобального зростання ролі громадянського суспільства, неурядові організації часто виконують функцію арбітра між державою, бізнес структурами і громадянами. Водночас наративи, що продукуються та поширюються НУО, нерідко відображають глибинні суспільно-політичні суперечності, поєднуючи інституційну лояльність і радикальний протест, прагнення до стабільності та вимоги до трансформації.

У широкому розумінні неурядові організації відіграють багатофункціональну роль: вони є постачальниками соціальних послуг, захисниками екологічних інтересів, умов праці та рівня життя, а також ініціаторами демократичних трансформацій. Часто неурядові організації представляють голоси тих суспільних груп, які традиційно залишаються поза межами політичних дебатів, забезпечуючи інклюзивність публічного простору для представників усіх соціальних та економічних верств. Через просвітницьку діяльність, громадську адвокацію та привернення уваги до суспільно значущих питань, неурядові організації сприяють активній участі громадян у формуванні політичного порядку денного. Крім того, вони виконують наглядову функцію, здійснюючи моніторинг дій як органів державної влади, так і приватного сектору. Однак, незважаючи на таку широку залученість неурядових організацій до політичного дискурсу їх політична суб'єктність все ще нечасто є предметом досліджень та академічних дебатів, що актуалізує проблематику даної статті.

Мета та завдання. Метою статті є теоретичне осмислення ролі неурядових організацій як активних суб'єктів сучасного політичного процесу, зокрема їхньої здатності формувати альтернативні наративи, мобілізувати соціальні групи, впливати на політичний порядок денний та змінювати структури політичної участі в умовах демократичної трансформації.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні підходи до розуміння політичної ролі неурядових організацій у сучасному суспільстві.

2. Визначити ключові функції неурядових організацій у політичному процесі та охарактеризувати їхній вплив на демократичну трансформацію суспільства.

3. Провізувати основні суперечності та виклики, пов'язані з діяльністю неурядових організацій, зокрема проблеми легітимності, підзвітності та інституційної ефективності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань у статті використано комплекс методів: аналіз наукової літератури дозволив вивчити теоретичні підходи до розуміння ролі неурядових організацій в політичному процесі та існуючі типології; порівняльний аналіз застосовано для зіставлення різних поглядів на функції та вплив неурядових організацій у різноманітних політичних контекстах; системний підхід використовувався для розгляду неурядових організацій як елемента складної політичної системи та виявлення взаємозв'язків між їхньою діяльністю та діяльністю інших політичних акторів.

Результати дослідження. У країнах, що розвиваються, неурядові організації дедалі частіше виступають впливовими акторами політичного процесу. Однак, попри зростання ролі неурядових організацій у сучасному політичному процесі, внесок політологічної науки в дослідження їхньої діяльності як повноцінних суб'єктів політичного дискурсу залишається недостатнім, що зумовлює потребу в подальшому теоретичному осмисленні низки ключових проблем і суперечностей, пов'язаних із їхньою інституційною природою та функціонуванням.

Неурядові організації виступають як суспільно-політичні інституції, що мають потенціал впливати на вирішення як глобальних, так і локальних проблем, базуючись на принципах незалежності від урядових структур, некомерційності, здатності впливати на політичні процеси, представляти інтереси громадськості та підтримувати сталий розвиток [3; 1].

Неурядові організації зміцнюють громадянське суспільство, сприяючи диференціації структур і розширенню участі в політичному житті. Дослідники звертають увагу на те, що, в країнах, що розвиваються велика кількість НУО прагнуть не лише трансформувати інституційні механізми окремих країн, але, як підкреслює Г. Сеті, «розглядають формальну демократію там, де вона існує, як необхідну,

але недостатню умову на довгому шляху до суспільної трансформації» [19, с. 75]. М. Едвардс і Д. Галм зазначають, що донорська підтримка неурядових організацій ґрунтується не лише на їхній здатності надавати соціальні послуги, а й на очікуваній ролі у процесах демократизації, водночас у науковій літературі рідко уточнюється, яким саме чином НУО мають сприяти демократичному розвитку або інтегруватися у формальні політичні структури [8, с. 4]. У посткомуністичних країнах, зокрема у Польщі, роль неурядових організацій у процесі демократизації значною мірою залежала від здатності цих структур адаптуватися до нових умов публічної сфери та сформувати горизонтальні зв'язки з іншими акторами громадянського суспільства. Розвиток громадських ініціатив і добровільної участі громадян у діяльності неурядових організацій сприяв не лише активізації політичної культури, а й укоріненню демократичних цінностей, що стало важливим чинником посттоталітарної трансформації [15]. Неурядові організації можуть виступати платформою для розвитку соціального капіталу, формуючи довіру між громадянами, посилюючи горизонтальні зв'язки в суспільстві та сприяючи громадянській активності. У демократичному процесі їхня роль полягає не лише в адвокації інтересів певних груп, а й у формуванні громадянської культури, здатної протистояти авторитарним тенденціям.

Ця трансформаційна функція неурядових організацій порушує питання щодо ідеологічного підґрунтя їх діяльності. Д. Кортен розрізняє три «покоління» неурядових організацій: організації, що надають допомогу та покращують добробут; ті, що займаються невеликими місцевими проєктами розвитку, та організації, що займаються організацією громади, адвокацією та створенням коаліцій [12]. Типологія Кортена співвідноситься з моделлю К. Елліота [9] «благодійність-розвиток-розширення прав і можливостей» та підкреслює основні ідеологічні орієнтації неурядових організацій, привертаючи увагу до організацій «другого» та «третього покоління», які є найбільш динамічними та перебувають у центрі уваги більшості політологічних досліджень [6; 11].

На думку Дж. Кларка, попри своєрідну «революцію асоціацій», політичний вимір у дослідженнях неурядових організацій залишається недостатньо розробленим, що частково пояснюється антиінституційною упередженістю політичної науки [6; 11]. Дж. Марч і Дж. Олсон, в свою чергу, виділяють п'ять тенденцій, що маргіналізують роль інсти-

туцій у політичному житті: контекстуалізм, редуccionізм, утилітаризм, інструменталізм та функціоналізм [14]. Аналіз політичних наслідків прискореного зростання кількості неурядових організацій потерпає від цих проблем, особливо від небажання розглядати їх як важливий інституційний механізм у формуванні політичного дискурсу та мобілізації колективних інтересів [6]. Це теоретичне роздвоєння поглиблюється на практичному рівні, особливо у випадку країн, які переживають перехід до демократії [11]. У такому контексті неурядові організації стають не просто провайдерами послуг або активістськими структурами, а ключовими посередниками між громадянами і владою, що функціонують на межі між інституційною легітимністю та соціальною мобілізацією. Саме тому постає потреба у глибшому аналізі того, як неурядові організації впливають на політичні процеси, трансформують структури участі й переосмислюють уявлення про демократію.

Актуалізуючи політичну суб'єктність неурядових організацій, К. Боулдінг [5] звертає увагу на те, що після десятиліть зростання в країнах, що розвиваються, НУО опинилися на роздоріжжі між конкуруючими баченнями демократії. З одного боку, вони розглядаються як основа стабільного поміркованого громадянського суспільства, що сприяє «працюючій демократії» [16]. З іншого боку, неурядові організації є частиною руху за партисипативну демократію, розбудовуючи спроможність серед бідних верств населення, надаючи голос маргіналізованим групам та вимагаючи радикальних змін статус-кво. Ці різні точки зору відображають напруженість у цілях громадянського суспільства: чи є його головна роль у мобілізації суспільства для соціальних змін (де протест є центральною формою адвокації), чи основна роль неурядових організацій полягає у наданні можливостей участі громадян в політиці через інституціоналізовані шляхи (і тоді протест втрачає актуальність) [5]?

Ця напруженість особливо помітна під час обговорення ролі неурядових організацій у розбудові громадянського суспільства в нових демократіях. З одного боку, неурядовим організаціям приписують активне зміцнення демократії на місцевому рівні шляхом сприяння політичній участі та навчання громадян участі у демократичних процесах. Припущення полягає в тому, що за наявності можливостей та відповідних ресурсів неурядові організації сприяли б формуванню сильного, ліберального, демократичного громадянського суспільства, яке теоретики визначають

як благо для демократії в розвинутих країнах. З іншого боку, неурядові організації розглядають у якості каталізатора соціальної активності в країнах, що розвиваються, захищаючи права корінних народів, екологічні проблеми, права людини, права жінок та ін. У цій ролі неурядові організації мобілізують людей для тиску на уряд різними способами, включаючи демонстрації та політичні протести [5].

Слід зазначити, що політична роль неурядових організацій формується завдяки поєднанню таких функцій, як комунікаційна, контрольна, а також функції кооперації та мобілізації. Про це, зокрема, згадував Ернест Геллнер, який визначав громадянське суспільство як систему інститутів, що протистоять державі й у підсумку трансформують її з володаря на слугу суспільства [4]. Виконуючи зазначені функції, НУО не лише урівноважують вплив держави, але й виступають як групи інтересів, забезпечуючи механізми лобіювання суспільних потреб та позицій. К. Вінцукевич [2] підкреслює важливість впливу неурядових організацій на політичний процес на кожній з його стадій: конститування політичної системи; відтворення основних ознак елементів політичної системи та взаємодія між її основними інститутами; підготовка, прийняття політичних рішень і контроль за їх виконанням.

Попри зростання впливу неурядових організацій, політична наука лише частково осмислює їхню роль як носіїв і продуцентів політичного сенсу. Традиційна аналітика часто маргіналізує інституційну сутність НУО розглядаючи їх переважно як сервісних надавачів або агентів розвитку. Такий підхід обмежує розуміння їхньої ідеологічної мотивації та здатності змінювати структуру політичного простору. У цьому контексті варто переосмислити роль НУО, розглядаючи їх як активних учасників політичного дискурсу, здатних продукувати альтернативні бачення демократії, легітимності та громадянської участі.

У наукових дискусіях останніми роками ця роль неурядових організацій дедалі частіше розглядається з критичної точки зору. Дослідники [21] наголошують на тому, що академічне бачення неоднозначної ролі неурядових організацій суттєво відрізняється як від самосприйняття багатьох НУО, так і від їхнього типового сприйняття в громадській думці, де однобічно підкреслюється конструктивна роль НУО у вирішенні суспільних проблем і, як наслідок, часто ігнорується їхня потенційно деструктивна роль, особливо щодо важливих соціальних та екологічних питань. Одним із

центральных аргументів в академічній літературі є те, що неурядові організації є насамперед групами спеціальних інтересів [13; 21]. Внаслідок цього, (іноді дуже вузькі) інтереси, які фактично відстоюють неурядові організації, не завжди узгоджуються з (набагато ширшими) загальними інтересами демократичної громадськості [21]. Фактично, у процесі просування своїх переважних інтересів неурядові організації часто нехтують законними інтересами інших осіб чи організацій. У науковій літературі широко обговорюється ця проблема легітимності. Як засвідчує подальший аналіз наукової літератури, окреслена проблема стосується як неурядових організацій, що спеціалізуються на наданні товарів і послуг, так і тих, що зосереджуються переважно на адвокатській діяльності [21]:

1. Вчені звертають увагу на те, що неурядові організації нерідко демонструють опортуністичну поведінку, зумовлену потребою у фінансуванні з боку донорів або держави. У зв'язку з цим дослідники стверджують, що зростання кількості таких організацій не гарантує вирішення глобальних проблем, оскільки воно часто обумовлюється логікою пропозиції, а не реальним попитом з боку суспільства [22, с. 267–268; 7, с. 36–37].

2. У межах досліджень міжнародної допомоги висувається теза про те, що неурядові організації, які реалізують проекти від імені багатонаціональних або міжнародних донорських структур, можуть стикатися з недовірою з боку місцевого населення. Причина цього – сприйняття їх як зовнішніх, неавтентичних акторів. Ця проблема особливо актуальна для країн, що розвиваються. Зокрема, Райманн [18, с. 65] зазначає, що негативний досвід взаємодії з багатьма міжнародними НУО, які демонстрували зверхність у ставленні до локальних громад, сформував упереджене ставлення до подібних ініціатив.

3. Неурядові організації, які беруть на себе функцію вироблення норм та регулятивних практик, не завжди здатні ефективно контролювати їх дотримання через брак необхідної експертизи або інституційного потенціалу [10, с. 258].

4. Залучення неурядових організацій до процесів прийняття рішень у рамках багаторонних переговорів може призводити до переважання політичного процесу через надмірну кількість учасників, що ускладнює досягнення згоди [17, с. 736–737].

5. Навіть у випадках, коли неурядові організації надають експертну інформацію в процесі політичного ухвалення рішень, така інформація може бути упередженою внаслідок при-

хованих або неявних організаційних інтересів, що ставить під сумнів її об'єктивність і користь для загального блага [20, с. 138; 21].

Таким чином, незважаючи на потенційно важливу роль неурядових організацій у вирішенні суспільно значущих проблем, їхня діяльність супроводжується низкою викликів і суперечностей, які вимагають критичного осмислення як з боку наукової спільноти, так і з боку практиків у сфері розвитку публічної політики та політичного процесу.

Результати дослідження демонструють багатогранну роль неурядових організацій як активних суб'єктів політичного процесу. Неурядові організації виконують функції не лише постачальників соціальних послуг та захисників окремих інтересів, але й важливих акторів політичної сфери, здатних формувати громадську думку, впливати на політичний порядок денний та виступати посередниками між державою і суспільством. Аналіз типологій неурядових організацій виявив еволюцію їхніх ідеологічних орієнтацій від благодійності до розширення прав і можливостей.

Водночас, дослідження виявило певні обмеження в політологічному осмисленні ролі неурядових організацій, зокрема недостатню увагу до їхньої інституційної природи та впливу на політичні процеси.

Висновки. Неурядові організації є важливими та поліаспектними суб'єктами сучасного політичного процесу. Вони не лише артикують інтереси різних соціальних груп та впливають на політичний порядок денний, але й формують власні наративи, які можуть як сприяти демократизації та соціальним змінам, так і містити певні ризики. Подальші дослідження мають бути спрямовані на поглиблене вивчення інституційної природи неурядових організацій, механізмів їхнього впливу на політичні процеси, а також на розробку критеріїв оцінки їхньої ефективності та підзвітності в умовах демократичного розвитку. Критичне осмислення ролі НУО є необхідною умовою для розуміння динаміки сучасного політичного ландшафту та забезпечення інклюзивності та репрезентативності політичного дискурсу.

Література:

1. Вахович І., Смолич Д. Неурядові організації: сутність поняття, ознаки, цілі та функції. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-31>.
2. Вінцукевич К. В. Громадські організації у політичному процесі сучасної України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 20 с.
3. Дмитренко О. А. Інституційна спроможність неурядових організацій в Україні: фінансовий аспект. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 28. С. 48–55.
4. Рябов С. Громадянське суспільство через тривимірність соціального простору. Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні: тези наук. конф. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. С. 14–15.
5. Boulding C. NGOs, mobilization, participation, and democracy. NGOs, political protest, and civil society. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 21–46.
6. Clarke G. Non-governmental organizations (NGOs) and politics in the developing world. *Political Studies*. 1998. Vol. 46, No. 1. P. 36–52. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00128>.
7. Cooley A., Ron J. The NGO scramble—organizational insecurity and the political economy of transnational action. *International Security*. 2002. Vol. 27, No. 1. P. 5–39.
8. Edwards M., Hulme D. NGOs and development: Performance and accountability in the “New World Order”. *International Workshop on NGOs and Development: Performance and Accountability in the “New World Order”*. University of Manchester, June 1994.
9. Elliot C. Some aspects of relations between the North and South in the NGO sector. *World Development*. 1987. Vol. 15. P. 1–6.
10. King B. G., Pearce N. A. The contentiousness of markets: Politics, social movements, and institutional change in markets. *Annual Review of Sociology*. 2010. Vol. 36. P. 249–267.
11. King J. The role of non-governmental organizations (NGOs) in advancing political change. *International Journal of Political Science Studies*. 2024. Vol. 1, No. 1. P. 46–55. URL: <https://forthworthjournals.org/journals/index.php/IJPSS/article/view/20>.
12. Korten D. C. Getting to the 21st century: Voluntary action and the global agenda. West Hartford: Kumarian, 1990. 242 p.
13. Lewis D., Opoku-Mensah P. Policy arena—Moving forward research agendas on international NGOs: Theory, agency and context. *Journal of International Development*. 2006. Vol. 18. P. 665–675.
14. March J. G., Olson J. P. Rediscovering institutions: The organizational basis of politics. New York : Free Press, 1989. 280 p.
15. Pospieszna P. Pomoc demokratyzacyjna polskich organizacji pozarządowych skierowana do Białorusi i Ukrainy: przesłanki oraz różne formy wsparcia. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. 2019. № 3. S. 235–266. DOI: <https://doi.org/10.14746/ssp.2016.3.11>.

16. Putnam R. D. Social capital and public affairs. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*. 1994. Vol. 47, No. 8. P. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.2307/3824796>.
17. Raustiala K. States, NGOs, and international environmental institutions. *International Studies Quarterly*. 1997. Vol. 41. P. 719–740.
18. Reimann K. D. A view from the top: International politics, norms and the worldwide growth of NGOs. *International Studies Quarterly*. 2006. Vol. 50. P. 45–67.
19. Sethi H. Some notes on micro-struggles: NGOs and the state. *Asian Exchange*. 1993. May. P. 75.
20. Whaites A. Let's get civil society straight: NGOs, the state, and political theory. In: Eade D. (Ed.). *Development, NGOs and civil society*. Oxford: Oxfam GB, 2000. P. 124–144.
21. Will M., Pies I. Discourse failures and the NGO sector: How campaigning can undermine advocacy. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2016. Vol. 28. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-016-9770-8>.
22. Zaidi S. A. NGO failure and the need to bring back the state. *Journal of International Development*. 1999. Vol. 11. P. 259–271.